

Makale Türü: Çeviri
Gönderim Tarihi: 4 Aralık 2021
Yayınlanma Tarihi: 29 Aralık 2021

TÜRK MİMARİSİNDE ÇİNİCİLİK^{1*} TILE WORK IN TURKISH ARCHITECTURE

Songül DUMLUPINAR ALİCAN², 0000-0002-1677-4778

Eski Türk sanatlarının birçoğunun bedî'î kıymetleri de vardır. Eski çini sanatı da Türk sanayi-i nefisesinin kıymetli bir örneğidir.

Eski devirlerde çini hem inşâî hem de tezyînî olarak kullanılmıştı. Selçuk mimarîsinin asâr ve abidâtında sırlı tuğlalarla inşaat yapılmış olduğu gibi Bursa, İznik türüne ait istilaktitler, başlıklar, deveboynu kemerler inşaat ve tezyînâtın mühim birer rüknü olarak tatbik ve inşa olunmuştur.

Türk çiniciliğini başlıca iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan birisi mozaik çiniler, diğeri de eşkâl-i muhtelifede kaplama olarak kullanılan satıh çinileridir.

Türk mimarî ve san'at-ı tezyîniyesinde çininin maksad-ı isti'mâlini iki nokta-i nazardan tetkik edebiliriz. Birisi, binanın cephesinde bir ahenk-i elvan vücuda getirerek cepheyi yeknesak bir hale koyarak güzelliğini temin, diğeri ise aksâm-ı inşâiyyenin en ziyade ehemmiyeti hâiz olan kısmında bedî'î bir zenginlik temin ederek nazarları oraya tevcih ettirmesi. Mimarîmizdeki çini mihraplar bunun en güzel bir misalidir. Gayet sade bir duvar sathında elmas gibi parlayan rengârenk bir çini mihrap tabiidir ki bütün nazarları kendisine cezp eder.

Mimaride rengin büyük bir ehemmiyeti ve kıymeti vardır. Renk a'sâb üzerinde mühim tesirler yapan bir kuvvettir. Dâhilî mimarîde düz beyaz büyük satıhlar ve bunlar vasıtasıyla in'ikâs eden

¹ Türk Yurdu, Sayı: 10-204, Cilt: 2-22, Teşrin-i Evvel, 1928.

* Arif Hikmet Koyunoğlu (1888-1982). Cumhuriyet döneminin ilk mimarlarından biri olan Arif Hikmet Koyunoğlu, Ankara'daki Etnografya Müzesi'ne ilave olarak Türk Ocağı Binası ve Bursa'daki Tayyare Kültür Merkezi'nin mimarıdır. Kendisiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Güneç, "Ankara'nın İnşasında Bir Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu," *Sosyoloji Divanı*, C. 4, S. 7, Ocak-Haziran 2016, s. 137-154.

²Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, alicansongul@gmail.com

kuvvetli beyaz renkler bazen bir eser-i mimâmiyyenin kıymetini tenkîs edebilir. Hâlbuki eski eserlerimizde renkli camlarla yapılan alçı pencereler duvarlarda lambiri olarak kullanılan firuze renk çiniler binaya mühim bir asalet-i mimâriyye veren en kuvvetli müessirlerdir. Selçukîler zamanında satıh tezyinatında kullanılan çiniler büyük bir kıymet-i imâliyyei hâizdir. Sırlarını çelik kalemin çizemeyeceği bir salâbette çiniler imâl edilmiştir. Bunlar asırların bütün tahribatını görmüş oldukları halde renklerinden ve sağlamlıklarından bir zerre gâib etmemişlerdir. Bâhusus Selçuk mimarîsinde eski yazılarla vücuda getirilmiş olan yazılı firizler birer harika-i sa'nattır.

Osmanlı Türk devrinde ise çini sanatı pek yüksek bir dereceye vâsıl olmuştur. Türk ornumanlarının en güzelleri çini tuğlaları üzerine de muvaffakiyetle işlenmiştir. Bâhusus bu çinilerde renk intihâbında da büyük bir isabet-i sanatkârane vardır. Renkler arasındaki bedî'î imtizaç şayan-ı takdir ve hayret bir haldedir.

Bursa, İznik devrine ait çini sanatında sekiz ve altı köşe çiniler duvar lambirisi olmak üzere de kullanılmıştır. Duvarların zemine yakın olan akşamının tahrip edilmemesi için bir çare olarak bugünün mimarîsinde de ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınan lambirilerin en temizini, şüphesizdir ki çini lambirilerdir.

Eski saraylarımızda, camilerin hünkâr dâirelerinde duvar panoları olarak kullanılan çiniler de Türk satıh tezyinatının en kıymetli örnekleridir.

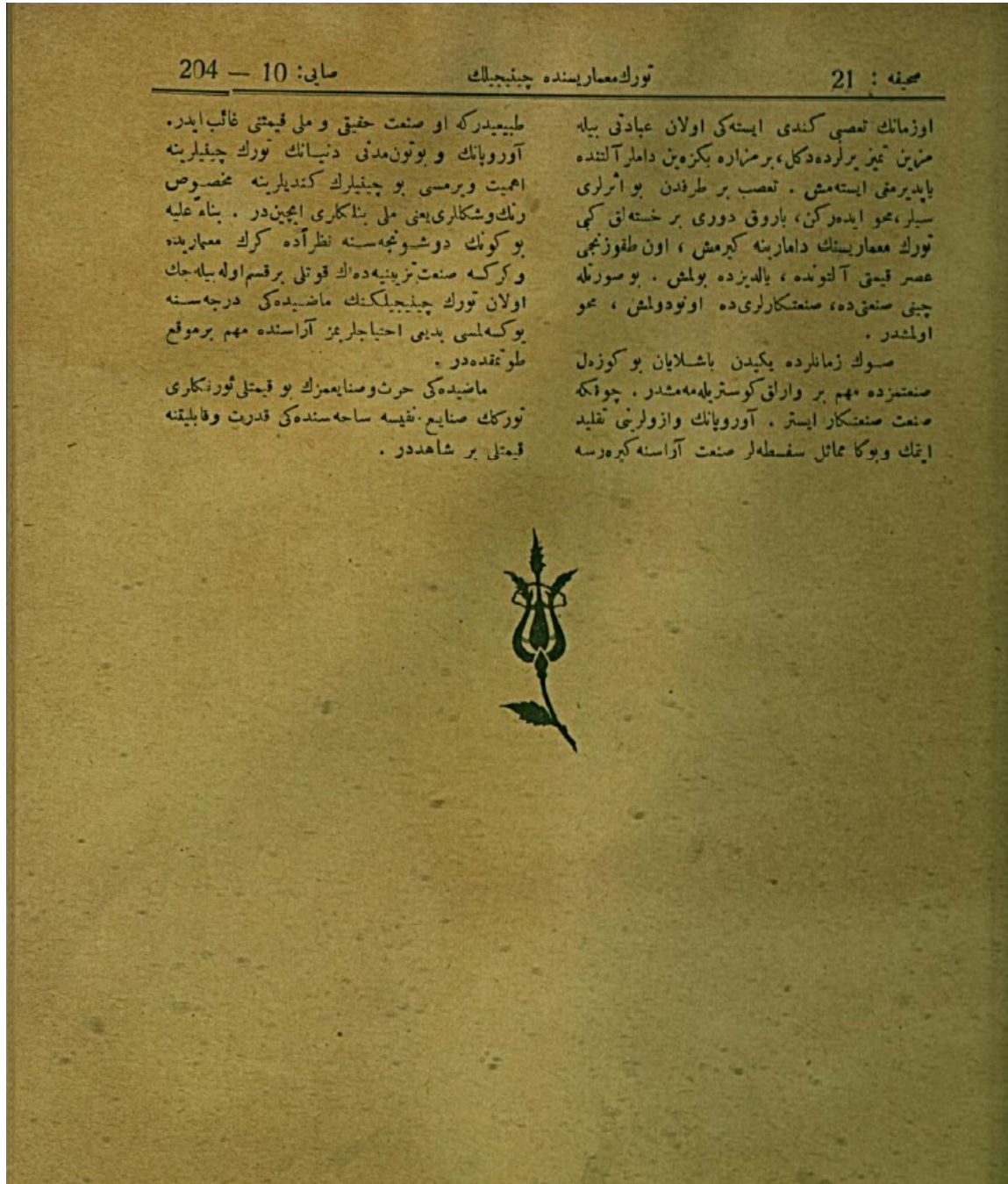
Çini sanatımızı tetkik ederken bu yüksek sanatın mahvına birinci sebep olarak taassubu görüyoruz. Türk sanatının bir incisi olan Yeşil Cami'nin güzel çinileri bir şeyhülislamın taassup ve gadrine uğrayarak üzerleri sıvanmış ve tahrip edilmiştir. Buna sebep caminin kara kitaplarında medh ve sena edilen cennete benzemesi imiş. Binaenaleyh cennetin bir eşi olan bir binanın inşası da bir günah-ı azîm imiş. Hatta caminin iki sedd üzerine olan planını da değiştirmek icap etmiş. Taassupla körleşen gözler ikinci seddin halılarını toplamadan üzerini toprakla örtmüşler. Yeşil Cami'nin kıymetli fıskiyesi ve güzel halı parçaları asırlardan sonra topraklar altından çıkarılmıştır.

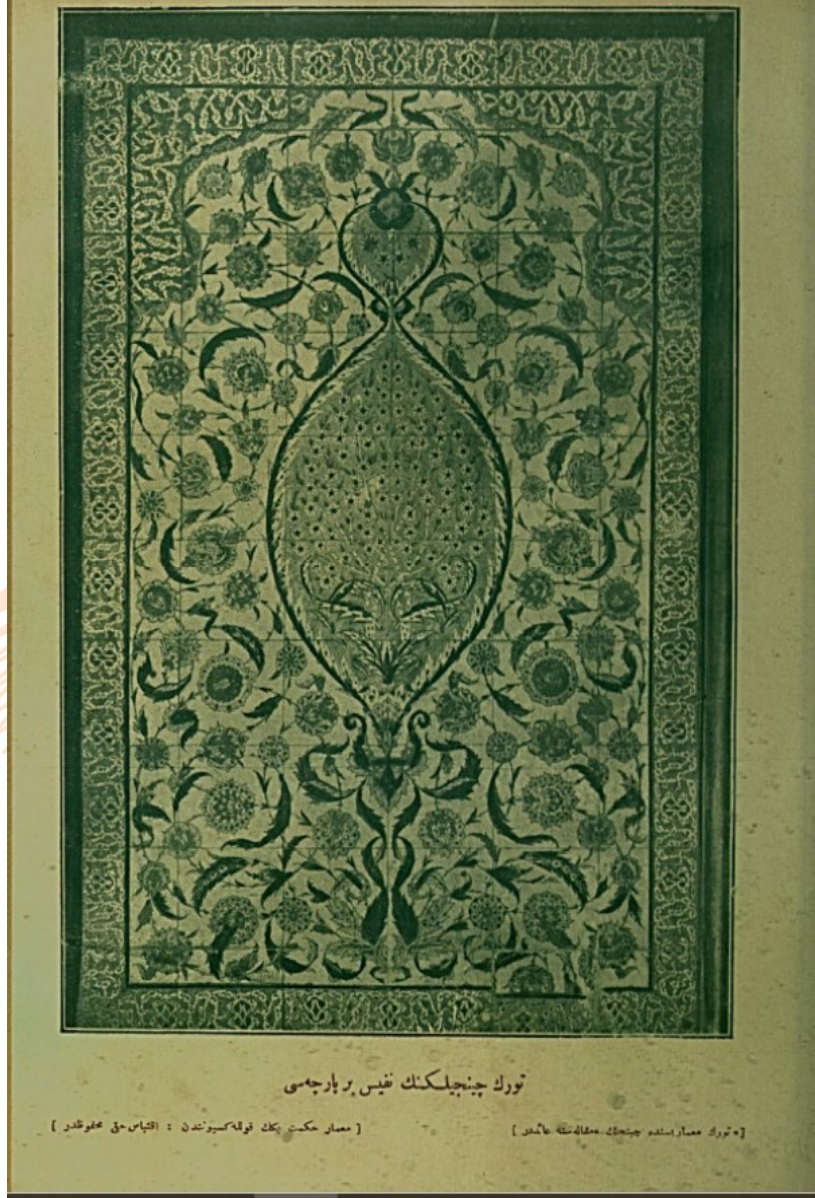
Mehmed el-Mecnûn'un, bu yüksek sanatkârın kıymetli çinileri pis boyalarla örtülmüş, soldurulmak istenmiş. O zamanın taassubu kendi isteği olan ibadeti bile müzeyyen temiz yerlerde değil, bir mezara benzeyen damlar altında yaptırmayı istemiş. Taassup bir taraftan bu eserleri siler, mahvederken, barok türü bir hastalık gibi Türk mimarîsinin damarına girmiş. On dokuzuncu asır kıymetli altında, yaldızda bulmuş. Bu suretle çini sanatı da, sanatkârları da unutulmuş, mahvolmuştur.

Son zamanlarda yeniden başlayan bu güzel sanatımızda mühim bir varlık gösterilememiştir. Çünkü sanat sanatkâr ister. Avrupa'nın vazolarını taklit etmek ve buna mümâsil safsatalar sanat arasına girerse tabidir ki o sanat hakikî ve millî kıymetini gâib eder. Avrupa'nın ve bütün medenî dünyanın Türk çinilerine ehemmiyet vermesi bu çinilerin kendilerine mahsus renk ve şekilleri yani millî benlikleri içindir. Binaenaleyh bugünün düşünmesine nazaran da gerek mimarîde ve gerekse sanat-ı tezyîniyyede en kutlu bir kısım olabilecek olan Türk çiniciliğinin mazideki derecesine yükselmesi bedî'î ihtiyaçlarımız arasında mühim bir mevki tutmaktadır.

Mazideki hars ve sanayimizin bu kıymetli örnekleri, Türk'ün sanayi-i nefise sahasındaki kudret ve kabiliyetine kıymetli bir şahittir.

Türk çinilerinin nefis bir parçası
(Mimar Hikmet Bey'in koleksiyonundan: İktibas hakkı mahfuzdur.)